Manuel Sacristán (1925-1985): el primer marxista ecològic post-stalinista de la segona meitat del segle XX

Enric Tello

UPF, 21 d’octubre del 2010

El per què d’una anomalia

- No és fàcil explicar a qui hagi nascut o crescut després de la caiguda del Mur de Berlín el 1989 que Manuel Sacristán (1925-1985) va ser, alhora, el pensador marxista més important del nostre país, i un dels pocs pioners que van introduir a contracorrent les noves visions de l'ecologia política i el pacifisme antinuclear a l'Espanya de l'últim quart del segle XX.

El per què d’una anomalia

- Hom tendeix a creure que marxisme i ecologisme són visions del món excloents.
- No manquen motius: gran part del que s'ha dit i fet en nom del marxisme, com a mínim des de l'ascens de Stalin a la URSS en els anys trenta del segle XX, i fins la dissolució d'aquell estat el 1991, dóna peu a pensar-ho.

Els fets són molt tossuts...

- Sacristán va iniciar una reflexió ecològico-política des del marxisme quan tota l'esquerra social i política era encara molt refractària a aquella visió.
- Ho va fer a un dels llocs on menys es podia esperar: lluitant contra l'Espanya franquista i per una altra democràcia durant la transició.

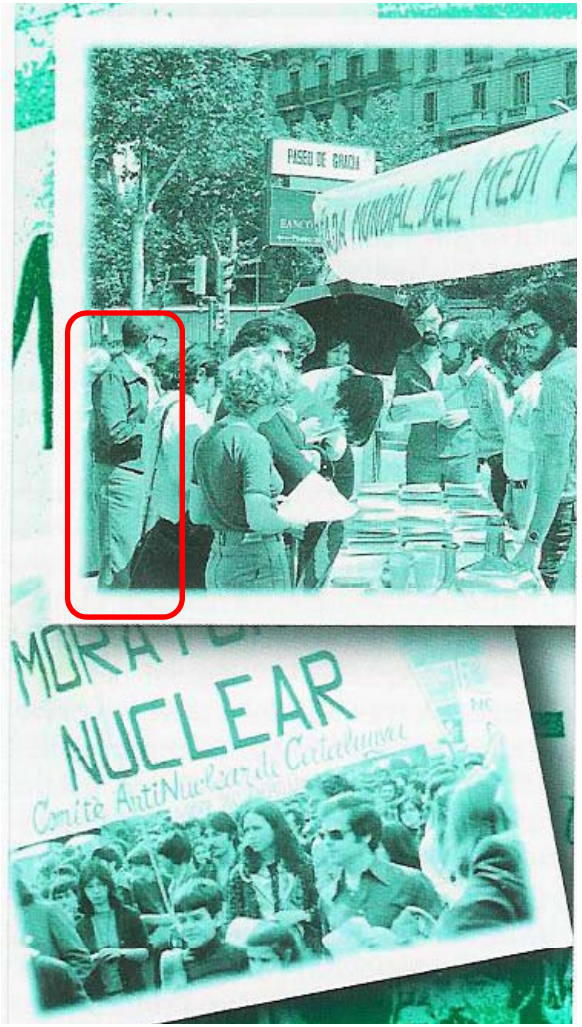

Una tasca pendent: la genealogia del marxisme ecològic

- Per entendre Sacristán hem de situar-lo en una genealogia que en gran part està encara per fer.
- El propi Sacristán va adonar-se que a partir d'algunes reflexions del propi Marx es *podia* haver iniciat un pensament i una acció eco-socialista.
- Va preguntar-se per què aquella genealogia possible va restar avortada.

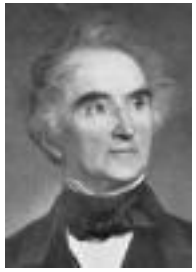

Justus von Liebig
(1803-1873)

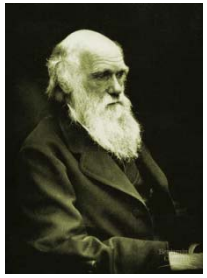

Charles Darwin
(1809 -1882)

Encunyant el concepte de ***metabolisme social*** (1867), Karl Marx havia estat el primer a introduir l'«ecologia» (*avant la lettre*!) a les ciències socials

- "*... la producció capitalista concentra, per una banda, la força motora històrica de la societat, però, d'altra banda, dificulta* ***el bescanvi entre l'ésser humà i la natura****, és a dir, el retorn a la terra dels elements del sòl exahurits per l' home en la forma de medis d'alimentació i de vestit, és a dir, pertorba l'eterna condició natural d'una fecunditat duradora de la terra. Fent això la producció capitalista destrueix al mateix temps la salut física dels treballadors urbans i la vida mental dels treballadors rurals. Però, alhora, per la destrucció de les condicions d'origen purament espontani d'aquell intercanvi, obliga a produir-lo sistemàticament com a llei reguladora de la producció social i en una forma adient al* ***ple desenvolupament humà***."
- ***[El socialisme consistiria en què]*** *"... l'home socialitzat,* ***els productors associats, governin el metabolisme humà amb la natura d'una manera racional, posant-lo sota el seu propi control col·lectiu****, en comptes d'estar dominats per ell com una força cega,* ***duent-lo a terme amb la menor despesa d'energia i en les condicions més dignes*** *i adients a la seva naturalesa humana*."

El terme *Ökologie* fou introduït per primer cop el 1869 per Ernst Haeckel...

L'estudi del *metabolisme social*: una eina per entendre i canviar la interacció natura-societat

- El Grup d'**Ecologia Social** (IFF) de la Universitat Klagenfurt de Viena, amb d'altres investigadors o centres de referència, estan desenvolupant una metodologia comptable per estudiar el *metabolisme social*.
- Les seves eines ajuden molt una relacionar des d'una perspectiva històrica el consum d'energia, el processament de materials o l'ús del territori amb els impactes ecològics del funcionament de l'economia, per tal que la societat hi pugui intervenir per canviar les tendències en curs.

Social Ecology iff

http://www.iff.ac.at/socec/

Social Metabolism

The concept of social metabolism originated in the traditions of biology as well as of political economy. Social metabolism supposes social systems to be analogous to "organisms" in that they exist in a permanent state of material and energy exchange with their natural environment and other social systems. This exchange is vital for humans' quality of life and is channeled by natural as well as by economic and technological processes. Considerable ecological changes are the result of these processes, in terms of both input (raw material extraction) and output (wastes and emissions). The colonization of natural systems creates the prerequisites for social metabolism.

While energy metabolism has long been registered statistically in terms of energy flow analysis (EFA), we are among the pioneers internationally who are working to methodologically develop material flow analysis (MFA) as a tool for the observation of sustainable development. We see EFA and MFA as more than statistical methods, we see them as tools that are crucial to any description or understanding of the "bio-physical" economics of a society. Quality of life, working hours, trade, transport and communication relations - all of these are things that we analyze in the context of their relation to social metabolism. Our efforts are directed at determining how to assure the greatest possible quality of life with the least possible use of materials and energy, and at placing this question in the center of political efforts involving the participation of a wide variety of stakeholders.

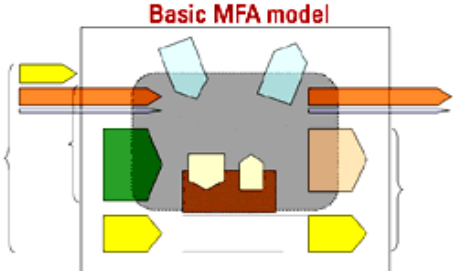

Marina Fischer-Kowalski

Helmut Haberl

VerenaWiniwarter

Fridolin Krausmann

Una *nova ciència* de la interacció entre societat i natura?

- Es diu cada cop més que «està sorgint una nova ciència de la sostenibilitat que tracta de comprendre les interaccions entre la natura i la societat».
- Aquest nou camp de recerca planteja un gran desafiament, perquè requereix la cooperació de científics de disciplines tan diferents com la biologia, la geologia, la biogeoquímica, la modelització del clima, l'economia, la història, la sociologia, l'antropologia o la geografia, per anomenar-ne només algunes.
- Entendre la sostenibilitat com un problema d'interacció entre societat i natura obre una nova perspectiva, més enllà de la idea simplista que la sostenibilitat es pot aconseguir només afegint una «tercera dimensió ambiental» als objectius de la política clàssica de millorar el rendiment econòmic i el benestar social.
- Si partim de la premissa que la sostenibilitat és un problema d'interacció entre societat i natura, cal observar les societats, els sistemes naturals i la seva interacció al llarg del temps per respondre les següents preguntes: (1) Quins canvis provoquen les activitats socioeconòmiques en els sistemes naturals? (2) Quines forces socioeconòmiques generen aquests canvis, i com s'hi pot influir? (3) Com afecten a la societat els canvis en els sistemes naturals? (4) I com, arribada l'hora, pot la societat fer front als canvis que ha posat en marxa?

Haberl, H.; Fischer-Kowalski, M.; Krausmann, F.; Weisz, H. and Winiwarter, V. (2004):"Progress towards sustainability? What the conceptual framework of material and energy flow accounting (MEFA) can offer", *Land Use Policy*, 21, p. 199-213.

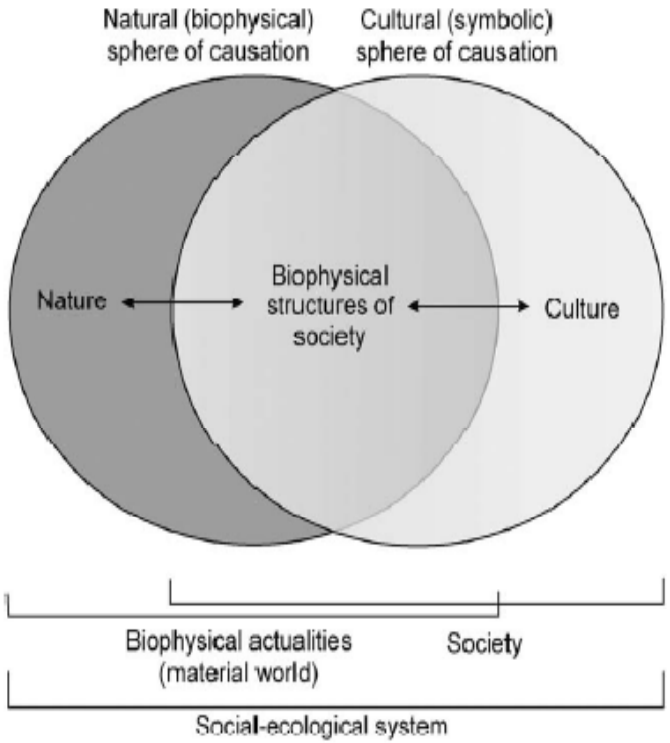

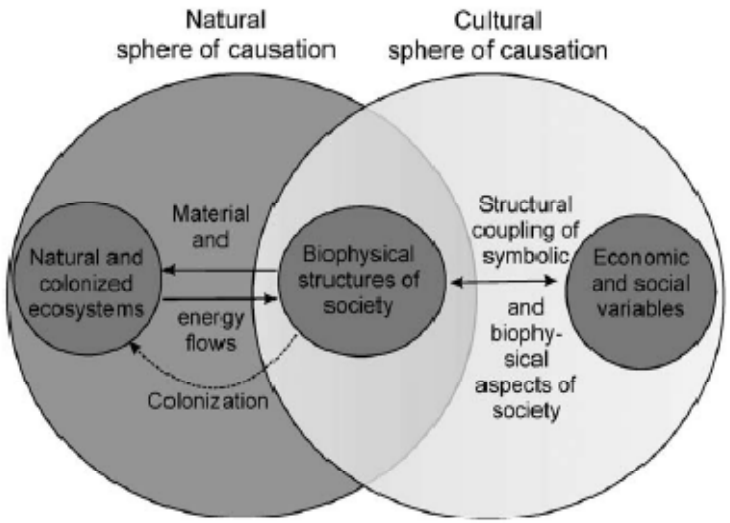

Fig. 2. Biophysical structures of society simultaneously viewed as an ecosystem compartment and as structurally coupled with symbolic aspects of society.

Sadi Carnot
(1796-1832)

Sergei Podolinsky
(1850-1891)

Per què no va desenvolupar-se un marxisme ecològic després de Marx?

- Manuel Sacristán, "***generacions i generacions de marxistes i marxòlegs han passat pel damunt d'aquestes pàgines fixant-se en les altres coses que deien, és a dir, que el capitalisme tecnifica l'agricultura, que redueix la població agrícola, etc., però sense parar esment en el que deien sobre la relació entre l'espècie humana i la natura***."
- *La seva interpretació fou aquesta: Marx i Engels, i la tradició que inauguraren, patiren una «**inhibició metodològica hegeliana**».*

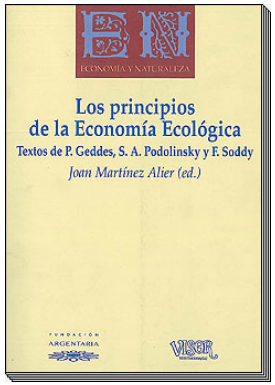

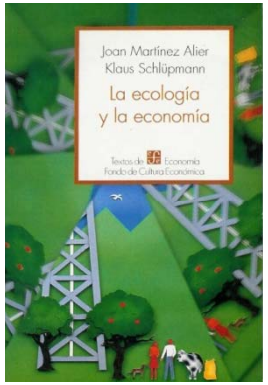

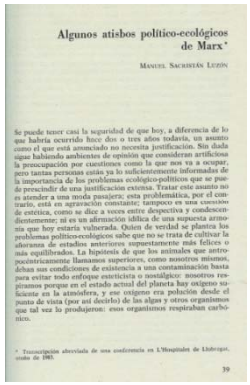

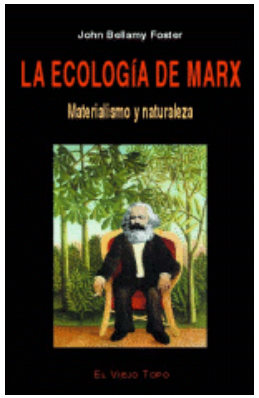

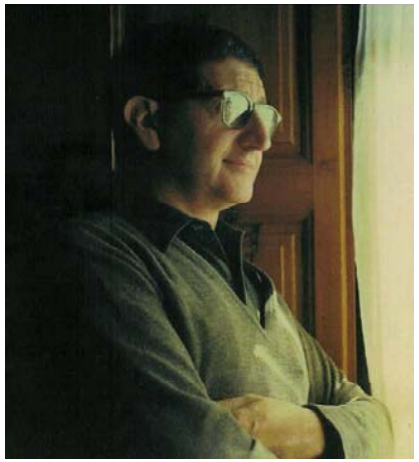

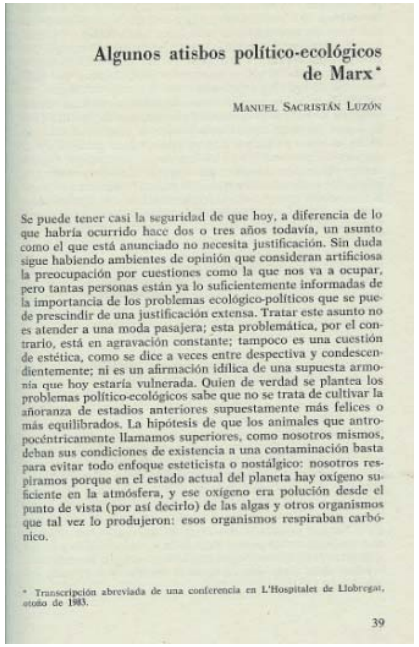

Algunos atisbos político-ecológicos de Marx*

MANUEL SACRISTÁN LUZÓN

Se puede tener casi la seguridad de que hoy, a diferencia de lo que habría ocurrido hace dos o tres años todavía, un asunto como el que está anunciado no necesita justificación. Sin duda sigue habiendo ambientes de opinión que consideran artificiosa la preocupación por cuestiones como la que nos va a ocupar, pero tantas personas están ya lo suficientemente informadas de la importancia de los problemas ecológico-políticos que se puede prescindir de una justificación extensa. Tratar este asunto no es atender a una moda pasajera; esta problemática, por el contrario, está en agravación constante; tampoco es una cuestión de estética, como se dice a veces entre despectiva y condescendientemente; ni es un afirmación idílica de una supuesta armonía que hoy estaría vulnerada. Quien de verdad se plantea los problemas político-ecológicos sabe que no se trata de cultivar la añoranza de estadios anteriores supuestamente más felices o más equilibrados. La hipótesis de que los animales que antropocéntricamente llamamos superiores, como nosotros mismos, deban sus condiciones de existencia a una contaminación basta para evitar todo enfoque esteticista o nostálgico: nosotros respiramos porque en el estado actual del planeta hay oxígeno suficiente en la atmósfera, y ese oxígeno era polución desde el punto de vista (por así decirlo) de las algas y otros organismos que tal vez lo produjeron: esos organismos respiraban carbónico.

* Transcripción abreviada de una conferencia en L'Hospitalet de Llobregat, otoño de 1983.

39

- *"¿Por qué no ha tenido continuación un texto tan categórico y preocupante, puesto que expresa la hipótesis que el capitalismo no se extinguirá hasta haber destruido totalmente el metabolismo duradero entre la especie humana y la naturaleza?* [...] *Una de las causas de ese desinterés está, probablemente, en el substrato filosófico hegeliano del pensamiento de Marx mismo. Marx ha recibido de Hegel la herencia de un modo de pensar de un peculiar determinismo, basado en la idea de que los acontecimientos se producen con logicidad interna, con absoluta necesidad, la idea de que no hay distinción entre lo lógico y lo empírico, que lo factual, los hechos, son ya de por sí lógicamente necesarios. Es la idea expresada en la célebre frase, tantas veces repetida: "Todo lo real es racional." Además, esa logicidad o necesidad que la filosofía hegeliana atribuye a los acontecimientos, a la historia, opera a través de la negatividad: construye una dinámica en la cual el motor del cambio, el motor del proceso histórico es lo que los hegelianos llaman negación*."

De la inhibició metodològica hegeliana a l’hora de la revolució

- Per acceptar la proposta de Sergei Podolinsky, i portar fins al final els seus propis albiraments ecològics, haurien hagut d'abandonar la visió determinista hegeliana de la història (Marx, de vell, va estar a punt de fer-ho...).
- Marx i Engels consideraven una pèrtdua de temps explorar el disseny futur d'una societat comunista o socialista, i encara més començar a practicar els camins que podien conduir-hi. Des de la seva visió hegeliana consideraven que tot això "*ja ho diria la història*”...
- Però si Sacristán tenia raó, aquell problema que Marx i Engels van deixar irresolt **havia de reaparèixer quan sonés l'hora de la revolució**.

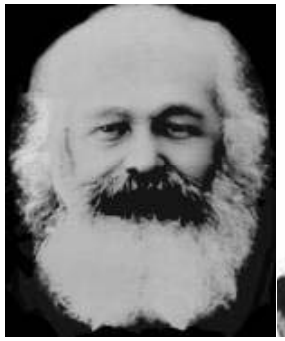

Karl Marx
(1818-1883)

Friedrich Engels
(1820-1895)

Serhii A. Podolinsky (1850-1891)

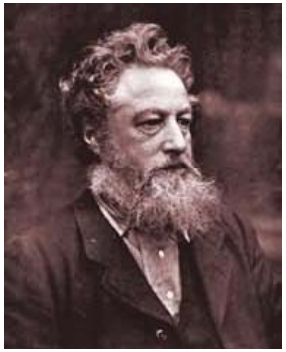

William Morris
(1834-1896)

Rosa Luxemburg
(1870-1919)

Fins al stalinisme va haver-hi una genealogia perduda de reflexions ecològiques marxistes!

Otto Neurath
(1882-1945)

Nikolai Bujarin
(1888-1938)

Christopher Caudwell
(1907-1937)

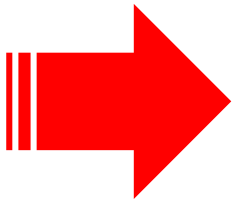

?

Apliquem la mateixa interpretació a Manuel Sacristán?

- Com va poder Sacristán anticipar-se tres lustres en la formulació d'un marxisme ecològic? Com va poder adoptar tan aviat un punt de vista comunista *verd*?
- En la meva opinió l'explicació rau en:
    1. La formació de Manuel Sacristán com a filòsof i metodòleg de la ciència, *prèvia* al seu retorn a Espanya com a resistent comunista.
    2. El caràcter *lliurepensador* del comunisme de Manuel Sacristán.

La veracitat abans que res

- Com a *resistents tardans*, per a Manuel Sacristán i Giulia Adinolfi el compromís polític no consistia en l'adhesió a una ideologia entesa com un conjunt abstracte i desencarnat d'idees o principis.
- Tenia a veure, abans que res, amb el lloc on s'està: *al costat de qui*, i com.
- La seva presa de posició era tan inequívoca, tan sense reserves i fins al final, que justament per això deixava al pensament lliure per mirar de front la realitat.

Viure en presència de la realitat: la crisi ecològica

- Això els va permetre superar la pesada llosa mental del stalinisme, i ***viure en presència de la realitat*** tot examinant-la sempre amb veracitat, sense prejudicis ideològics que dificultin comprendre-la tal i com és.
- Per això el seu comunisme lliurepensador va poder comprendre, abans que gairebé ningú a la seva generació, una de les dimensions cabdals del nostre temps: **la crisi ecològica**.

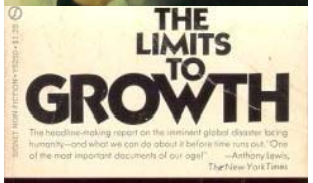

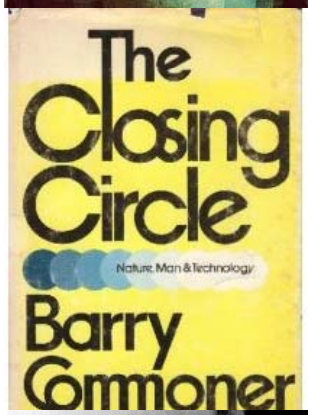

EL ROTO

LA DESTRUCCIÓN DEL PLANETA ES VITAL PARA LA SUPERVIVENCIA DEL SISTEMA, Y VICEVERSA... ¿QUÉ HACEMOS?
EL ROTO